

אברהם

ויקראו לפניו אברהם (בראשית מא, מג)
”זה יוסף שהיה אב בחכמה” (רש"י)

מתורתו ומשנתו של
שר התורה הגאון הקדוש
רבי יוסף ענגיל זצ"ל

פרשת שמיני תשפ"ה • שנה ה' - גליון רכ"א • מכון "אוהבי תורה" להוצאת ספרי רבינו זי"ע

תפארת יוסף

פנינים על פרשת השבוע

אוצרות יוסף

דרוש א

וְלִהְבִּדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ וּבֵין חָלָל וְגו'.

וְלִהְיוֹת אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְגו' (י, י-יא).

הדעת מביא להוראה

הנה עניין הדעת מביא לידי הוראה, כש"ס שבועות (ה), כל המבדיל על היין במוצאי שבתות - הויין לו בנים ראויין להוראה, דכתיב 'ולהבדיל (בין הקודש ובין החול ובין הטמא ובין הטהור) ולהורות (את בני ישראל את כל החקים אשר דבר ד' אליהם ביד משה)'.

והיינו דהבדלה הוא בדעת, כירושלמי ברכות פרק אין עומדין (פ"ה ה"ב), דעל כן תיקנו הבדלה בחוץ הדעת, מפאת דאם אין דיעה - הבדלה מניין. ומבואר אפוא דהבדלה דעניינה דעת מביאה להוראה.

והבנת הדבר, כי הדעת הוא מכריע (ראה שערי אורה שער ה, ווארשא תרמ"ג דף סג, עין חיים שער כה דרוש א ד"ה ודע), והוראת הלכה למעשה הוא גם כן על ידי ההכרעה, כי בכל דבר יש חלקי הסותר וסברות וראיות ודיעות שונות לכאן ולכאן, וכש"ס עירובין פרק קמא (ג), שהיה לרבי מאיר תלמיד אחד שהיה יודע לטהר את השרץ, ועל כן להוראת הלכה למעשה צריך ל'דעת' המכריע בין חלקי הסותר, להיות נשאר קיים כסברא אחת, ועל כן מעניין הדעת המכריע באה ההוראה.

בית האוצר

מערכת א כלל עב

וְכִי יִפֹּל מִנִּבְלָתָם עַל כָּל זֶרַע זְרוּעַ אֲשֶׁר יִזְרַע טָהוֹר הוּא. וְכִי יִתֵּן מִיָּם עַל זֶרַע וְנָפַל מִנִּבְלָתָם עָלָיו טָמֵא הוּא לָכֶם (יא, לו-לז).

מיעוט שלא כדרך זריעה מ'אשר זרע' ♦ ביאור דברי תרגום יונתן בדין הכשר

ענין מנחות (ע), תנא דבי רבי ישמעאל, 'על כל זרע זרוע אשר זרע' - כדרך שבני אדם מוציין לזריעה, חטה בקליפתה כו'. וברש"י: 'אשר זרע' משמע כדרך שבני אדם מוציין כו'.

ובחולין (ק"ז): איתא גם כן להך דתנא דבי רבי ישמעאל, ולא הובאו שם תיבות 'אשר זרע', רק נאמר שם 'על כל זרע זרוע' - כדרך שבני אדם מוציין כו'.

ואולם שם (ק"ט): הובא גם כן הך דתנא דבי רבי ישמעאל, והובאו שם גם תיבות 'אשר זרע'. וכן בשבת (צה): איתא, לכל מילי רבי שמעון כתלוש משוי ליה (לעצין קבוב), ושאינו לענין טומאה, דהתורה רבתה טהרה אצל זרעים, שנאמר 'על כל זרע זרוע אשר זרע', וברש"י: 'אשר זרע' - כדרך שאדם מוציא לזריעה, למעוטי מחובר כל דהוא כו', עכ"ל.

וכן בתרגום יונתן על המקרא כאן, גם כן תירגם בזה הלשון: ואורו אין יפיל מנבלתהו על כל זרע זרועוין באוראה די זרוע בנוגביה דכי הוא, עכ"ל. הנה שתיירגם התיבות 'אשר זרע' - באוראה די זרוע, וכונתו לדרשת תנא דבי רבי ישמעאל הנ"ל - כדרך שבני אדם מוציין לזריעה, הרי דעיקר הדרשא הנ"ל הוא מתיבות 'אשר זרע'.

ומדי דבר, לא אוכל התאפק מלהביא את אשר כתוב בפרוש אשר לפני - הגדפס בחומשין - על יונתן, שפירש דברי התרגום יונתן הנ"ל, וז"ל: 'זרוע בנוגביה' - פירוש, ב'ב'ש'ה, ואילו היו בשעת זריעתו במקום - לחים, אם כן נמצא שהם טמאין,

הפטרה

גליוני הש"ס
סוטה לה.

וַיַּחַר אֶף ד' בַּעֲזָה וְגו' וַיָּמָת שָׁם עַם אֶרֶון הָאֱלֹקִים (שמואל ב, ז).

הטעם שנענש דוד המלך על שקרא לדברי תורה 'זמירות' ♦ 'מזמורים' לשון זמירה - שחיתים המקטרגים ♦ התורה היא השתלמות בטוב ולא רק ביעור הרע

בסוטה (לה), מפני מה נענש דוד (שמות עזאז על ידו, רש"י), מפני שקרא לדברי תורה 'זמירות', שנאמר (תהלים קיט, נד) 'זמירות היו לי חקיק בבית מגורי'.

ענין שו"ת מהר"י ווייל (סימן קצא עמוד קלא) דכתב וז"ל: ואל יזלזלו בהפסוקים, דמשום הכי קרוים 'מזמורים', מלשון 'לא תזמור' (להלן כה, ד), כלומר זמירות המקטרגים, וכתב 'זמירות' היו לי חקיק בבית מגורי, ומשום הכי תיקנו לומר בכל ימות השנה זמירות קודם התפלה, עכ"ל.

וצריך עיון קצת, דאם כן אמאי נענש דוד בקראו לדברי תורה 'זמירות' - שהכוונה שהם מכריתים המקטרגים, וכדברי המהר"י ווייל. ואולי גם על זה נענש, דמשמע דדברי תורה יש בהם רק כח ביעור הרע - לא השתלמות והתעלות בטוב עצמו.

וענין תוספות מגילה (ג, ד"ה אמש) דכתבו, דהכי קאמר שם, 'הלנו אתה' (יהושע ט, ג) - בבשיל תלמוד תורה באת, דכתיב (דברים לג, ד) 'תורה צוה לנו', 'אם לצרינו' (יהושע שם) - היינו בבשיל הקרבנות המוגנים עלינו מצרינו, עכ"ל.

משמע גם כן הכוונה כן, דתלמוד תורה הוא מעלה לנו בעצם - הוספת שלימות, מה שאין כן קרבנות רק מגנים מן הצרים. ועל כן נענש דוד בקראו לדברי תורה 'זמירות', דזה חלילה פחיתות אל דברי תורה.

מילי דאבות

פנינים על פרקי אבות

אוצרות יוסף
דרוש ד

הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום (פ"א מ"ב).

כחונה ענינה איחוד הכלל

הנה אברהם עניינו האחדות כמו שכתבתי (ראה אוצרות יוסף דרוש ד פסקא יט), ולכן היה כהן - 'אתה כהן לעולם' (תהלים ק, ד) כמבואר בש"ס נדרים (לב), דכהונה גם כן עניינו איחוד הכלל - אהרן אוהב שלום ורודף שלום, וש"ס זבחים (קא): לא נתתן פנחס עד ששם שלום בין השבטים.

זהו משנה בפרת חטאת (זבחים ק"ב), עד שלא הוקם המשכן - המאחד - היו במוות מותרות ועבודה בבכורות, משתוקק המשכן ונאסרו הבמות וצריכים כולם להקריב במשכן אחד - דהוא מאחד וכמו שכתבתי כבר (ראה שם פסקא ז) בשם מהר"ל ז"ל (נתיבות עולם נתיב השלום פרק ב ד"ה ובפרק ב"ש: חיודי אגדות נדרים כב, ד"ה תניא), לכן מופאת זה עבודה ככהנים דמדתם גם כן איחוד הכלל, ודו"ק.

ביאור מה שדואג דן את דוד למיתה
בידי אדם על היותו מורה הלכה

הנה בירושלמי סנהדרין (פ"י ה"ב), דואג אדם גדול בתורה היה, באו ישראל ושאלו את דוד, לחם הפנים מהו שידחה את השבת, אמר להם סידורו דוחה את השבת, לא לישתו ולא עריכתו דוחין את השבת. והיה שם דואג, ואמר מי הוא זה שבא להורות לפני, אמרו לו דוד בן ישי הוא. מיד הלך ונתן עצה לשאול להמית את נוב עיר הכהנים, הדא הוא דכתיב (שמואל א כב, יז) 'ויאמר המלך לרצים הנצבים עליו סובו והמיתו כהני ד' כי גם ידם עם דוד' כו', עכ"ל.

הנה מבואר בדואג דן את דוד בחיוב מיתה בידי אדם, ואף את נוב עיר הכהנים המסייעים אותו דן במיתה, עבור חשבו את דוד למורה הלכה לפני רבו במה שהורה הלכה לפניו. והוא תימה רבה, דאטו מורה הלכה בפני רבו יש בו חיוב מיתה בידי אדם (ראה רש"י עירובין סג. ד"ה בפניו), ואף להעומדים בסעודו, והוא פליאה עצומה.

ואולם על פי דרכנו (ראה אוצרות יוסף מאמר דוד פ"סקא נה) מובן זה לנכון בסייעתא דשמיא. וזה, כי באמת במה שרצה דוד למלוך הרי היה זה מרידה במלכות שאול, ומורד במלכות הרי חייב מיתה שפיר בידי אדם (ראה סנהדרין מט.). ואף אשר ידם עמו כולם חשיבי מורדים במלכות, וחייבים כולם מיתה מדין מורד במלכות.

ואך הרי אפשר כי באמת מגיע לדוד המלכות, והוא בחינת המלכות באמת, וניתנה לו מן השמים, ואם כן הרי אינו מורד כלל, ואדרבה המלכות באמת שלו. ואך כאשר ראה דואג (לפי דעתו) היות דוד מורה הלכה בפני רבו, והנה בעירובין (שם) אמרו, אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן, כל המורה הלכה לפני רבו ראוי להכישו נחש, שנאמר (איוב לב, ו) 'ויען אליהוא בן ברכאל הבוזי ויאמר צעיר אני לימים וגו' על כן זחלתי וגו', וכתיב (דברים לב, כד) 'עם חמת זוחלי עפר', עכ"ל הגמרא. ומובן מזה גם כן כי המורה הלכה בפני רבו יש בו התאחזות בחינת הנחש, וממנו עונשו בהכשה, כטעם 'תיסרך רעתך' (ירמיה ב, יט; ראה אלשיך שם ד"ה ואיני; אור החיים פרשת אחרי ית, כה) ¹.

ועל כן כאשר ראה דואג היות דוד מורה הלכה בפני רבו, ואם כן הרי יש בו התאחזות בחינת הנחש אשר הוא ניגוד בחינת המלכות דקדושה², ואי אפשר שיהיה עוד בחינת המלכות דקדושה, כי אדרבה אחוז בו בחינת הניגוד. ואם כן כיון שאינו בחינת המלכות, תו הרי הוא שפיר מורד במלכות שאול במה שרצה למלוך, ושפיר דן אותו ואת נוב עיר הכהנים אשר ידם עמו במיתה מתורת מורדים במלכות, ודו"ק היטיב כי נכון מאוד בעזרת השם יתברך.

רעתך, הנה מרע הזה עצמו האחוז במ יבוא העונש."

(ד) ראה אוצרות יוסף שם פ"סקא נה: "הנה **נודע** בחכמה (ראה זוה"ק ויצא סתרי תורה קמח) כי בחינת מלכות ההפיקית דסטרא אחרא - בסוד כי 'את זה לעומת זה עשה האלקים' (קהלת ז, יד; ראה זוה"ק כי תצא רע"מ רפב; פרס רמונים שער כה פרק א) - נקראת 'נחש'. ולכן תבין בזה מה שנאמר אל הנחש (בראשית ג, טו) 'הוא ישובך ראש', כי בהיותו מתנגד למלכות דקדושה לכן ראוי לו השפת הראש", וראה עוד בארוכה בהמשך דבריו.

וַתֵּצֵא אֵשׁ מִלִּפְנֵי ד' וַתֹּאכַל אוֹתָם (י, ב).

לֹא מִתּוֹ נִגַּי אֶחָד אֶלָּא עַל יְדֵי שְׂחֹרוֹ הִלֵּכָה צַפְנִי מִשֶּׁה רָצָן (רש"י; ראה עירובין סג).

מורה הלכה בפני רבו

במשנת רבינו הגה"ק רבי יוסף ענגיל ז"ע

~ מתוך: גליוני הש"ס; אוצרות יוסף מאמר דוד ~

'ביעתא בכותחא' התינוקות יודעים
היתרו - שנצרך לגידולם

בעירובין (סב), אמר ליה אבבי לרב יוסף, קיימא לן משנת רבי אליעזר בן יעקב קב ונקי, ואמר רב יהודה אמר שמואל הלכה כרבי אליעזר בן יעקב, מהו לאורויי במקום רבו. אמר ליה, אפילו ביעתא בכותחא בעו מיניה מרב חסדא כל שני דרב הונא ולא אורי.

יש לומר כוונת לשון 'אפילו', דהוא דרך צחות, דאפילו ביעתא בכותחא, דהוא דבר הידוע לתינוקות שהוא מותר, עיין יומא (עח); רביתיה דינוקא - מיא חמימי ומשחא, גַּדְל פורתא - ביעתא בכותחא כו'. הרי דאכילת ביעתא בכותחא הוא רביתא בתינוקות, וידוע הדבר איפוא לתינוקות שהוא מותר, ואפילו הכי לא אורי במקום רביה - אפילו דבר הידוע לתינוקות.

הוראת שמואל לפני עלי - מדוע לא
הותרה משום 'לאפרושי'

בברכות (לא); אמר רבי אלעזר, שמואל מורה הלכה לפני רבו היה, שנאמר (שמואל א א, כה) 'וישחטו את הפר ויביאו את הנער אל עלי, משום ד'וישחטו את הפר' הביאו את הנער אל עלי, אלא, אמר להן עלי, קראו כהן - ליתי ולשחט. חזנהו שמואל דהו מהדרי בתר כהן למישחט, אמר להו, למה לכו לאהדורי בתר כהן למישחט, שחיטה בזר כשרה. אייתוהו לקמיה דעלי, אמר ליה, מנא לך הא, אמר ליה, מי כתיב 'ושחט הכהן', והקריבו הכהנים' כתיב (לעיל א, ה), מקבלה ואילך מצות כהונה, מכאן לשחיטה שכשרה בזר. אמר ליה, מימר שפיר קא אמרת, מיהו מורה הלכה בפני רבך את, וכל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה.

מה שמקשים (ראה שו"ת חתם סופר יו"ד סימן סט ד"ה ומירש; ברכת ראש ברכות שם ד"ה מיהו), דהא הוי ליה 'לאפרושי' מאיסורא (ראה עירובין סג). דלבישת כלאים דבגדי כהונה שלא בשעת עבודה (ראה רמב"ם הלכות כלאים פ"י ה"ב), עיין **שאלת יעב"ץ** (ח"א סימן ה ד"ה ובמאי - ד"ה אלא), דלדבריו מיושב גם זה³. ועיין עוד

אריכות בזה בספר **בנין אריאל** על התורה פרשת ויקרא (ד"ה בגמרא דברכות, ואילך) ².

תלמיד המנדה לכבודו במקום רבו

בעירובין (סג), רבינא הוה יתיב קמיה דרב אשי, חזייה לההוא גברא דקא אסר ליה לחמריה בציתא (בדקל) בשבתא, רמא ביה קלא ולא אשגח ביה. אמר ליה, ליהוי האי גברא בשמתא. אמר ליה, כי האי גוונא מי מתחזא כאפקרותא. אמר ליה, 'אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לגד ד' (משלי כא, ד), כל מקום שיש בו חילול השם - אין חולקין כבוד לרב.

עיין שו"ת **הרא"ש** (כלל כח אות א ד"ה ומה הבי') [ז"ל: ומה שכתב מר, אם אדם יכול לנדות לכבודו במקום גדול ממנו. וכתבת דנראה לך שאינו יכול, והבאת ראיה מההיא דפרק הדר (עירובין שם), מההוא גברא דקא אסר לחמרא בציתא בשבתא, ורבינא הוה יתיב קמיה דרב אשי וחזייה, רמא ביה קלא ולא אשגח ביה, אמר, ליהוי ההוא גברא בשמתא. אמר רבינא לרב אשי, כי האי גוונא מאי, מי מיחזי כאפקרותא, אמר ליה 'אין חכמה ואין תבונה' וכו', כל מקום שיש חילול השם - אין חולקין כבוד לרב.

יראה לי שאין ראיה משם, דהתם דמי למורה בפני רבו - דבהכי מיירי כולה שמועה, והכי קאמר התם קמיה דהאי עובדא, אמר רבא, ולאפרושי מאיסורא אפילו בפני שפיר דמי. ורבינא לא הוה מורה בפני רב אשי, אף על גב דתלמיד חבר הוה (ראה שם), אלא חוץ לשלשים פרסאות היה מורה (ראה שם), מדקאמר (שם) רבינא סר סכינא בבבל, ולהכי אמר ליה, בכי האי גוונא דדמי להוראה מאי, מה שעשיתי לפניך מי מחזי כאפקרותא, אבל תלמיד שנדה לכבודו במקום גדול ממנו אין זה כמורה הוראה.

ואם תאמר, משום דמחזי כיהורא, שהוא חס על כבודו במקום שיש גדול הימנו, איכא למימר, גם הרב לא נחא ליה שמביישין תלמידיו, כי כבודם הוא כבודו, ואינו מקפיד אם התלמיד לוקח נקמתו ממנו, ואינו פוגם כבוד הרב כלום].

(ב) שכתב, שקושיית עלי לשמואל 'מנא לך הא' היתה, אם מה שכשר זר בשחיטה זהו מכח סברא או מכח גזירת הכתוב, שאם זה מכח סברא, אם כן שחיטה לא הוי בכלל עבודה ונחשב 'לאפרושי' מאיסורא, אבל אם הוי מכח גזירת הכתוב, אז יש לומר שבאמת שחיטה הוי עבודה, רק שהותרה לזר גם כן, ולא שייך על זה איסור של כלאים אם עובד כהן, כי נחשבת עבודה, ושמואל ענה לו שזה גזירת הכתוב, אם כן זה לא לאפרושי מאיסורא, ועל כן הוי מורה הלכה. וראה שם עוד מה שיישב.

(ג) ראה **אוצרות יוסף** מאמר דוד פ"סקא סב, כתב: "...ובסוד 'תיסרך

(א) שהקשה שם מטעם אחר שהיה שמואל צריך להורות לפני עלי, ותיריך: "דאכתי הוי ליה מורה בפני רבו, משום דלא הוה ליה למימרא להו 'למה לכו כולי האי', להחליט הדבר בסתירת הוראת עלי, אלא היה צריך להודיע לעלי תחלה, ולהזכיר לו דרך כבוד - למדתני רבינו שחיטה בזר כשרה, ואז שהיה עלי חוזר בו ומורה לדבריו, לא היה בזה משום מורה בפני רבו, אבל השתא מיהת מורה הלכה בפני רבו הוא אף על גב דמימר שפיר קאמר, מאחר שלא המתין לשאול את פי רבו עלי לידע אם יסכים לדבריו, שזה לא הותר אלא לתלמיד חכם שאינו צריך להסכמת רבו".

מצות תלמוד תורה בהרהור

פירוש ברכת 'לעסוק בדברי תורה'

מחלוקת אם יש מצות תלמוד תורה בהרהור ♦ הוכחות מלשונות הברכה 'לעסוק' ו'דברי' ♦ דעת הבנין עולם ש'לעסוק' נתקן על המחשבה והדיבור יחד ♦ דעת השדי חמד ש'לעסוק' מתפרש רק על דיבור ♦ חילוק רבינו בין 'עוסק בתורה' ל'עוסק בדברי תורה' ♦ דעות הפוסקים להלכה אם מברכים על הרהור

רש"י, שתהיו עמלים בתורה, עיין שם. ואם כן, אין שייך לומר לשון 'עסק' ו'עמל' על לימוד שהוא רק בהרהור בעלמא, ומכך שקבעו לברך 'לעסוק בדברי תורה', מוכח שהברכה נקבעה על הלימוד בפה דווקא, עיין שם באריכות.

והדברים מתבארים עוד במשנת המהר"ל מפראג ז"ל בהקדמה **לתפארת ישראל** (ד"ה ומפני), שהוא מפני שהעסק ענינו במעשה, ומעשה המצוה בתלמוד תורה הוא הדיבור, עיין שם שכתב: "לכך אנו מברכין 'לעסוק בדברי תורה', מפני שהברכה הזאת היא ברכת המצות... ואין מצות עשה רק בדבר שיש בו מעשה... ולכן יש לברך 'לעסוק', דהיינו למוד תורה במעשה, וזה כאשר הוא מוציא הדבור... אבל 'למוד' נקרא הבנת הדבר מה שלמד... ואם למוד בעיון לבד, אין לו לברך 'לעסוק בדברי תורה'".

חילוק רבינו בין 'עוסק בתורה' ל'עוסק בדברי תורה'

בהמשך דבריו, כתב רבינו לחלק בין 'עוסק בתורה' שכוונתו להרהור ל'עוסק בדברי תורה' שכוונתו לדיבור. וזה על פי דברי המהרש"א **בחינושי אגדות** (שבת סז. ד"ה לאישתא), שביאר מה שאמרו חז"ל (עירובין נד.), חש בראשו יעסוק בתורה, ולא אמרו 'יעסוק בדברי תורה', משום שבמסכת נדרים (מא.) אמרו שהדיבור קשה לכאב עיניו ולמיחוש הראש, ולכן אמרו שהחש בראשו ואינו יכול לעסוק בתורה בדיבור, מכל מקום 'יעסוק בתורה' במחשבתו, עיין שם. ומבואר מדברי המהרש"א, ש'עוסק בתורה' הוא בהרהור ו'עוסק בדברי תורה' הוא בדיבור.

דעות הפוסקים להלכה אם מברכים על הרהור

כאמור לעיל, הגר"א תמה על דעת השלחן ערוך שפסק שאין לברך על הרהור. ובספר **דבר אברהם** (ח"א סימן טז סוף אות כו), כתב שהגר"א רק תמה על השלחן ערוך, אבל לדינא מודה שאין צריך לברך. אולם **במשנה ברורה** (סימן מז ס"ק ז), מבואר שדעת הגר"א לחלוק לדינא שלא להרהר בדברי תורה קודם ברכת התורה. וכן כתב הגאון יעב"ץ **במור וקציעה** (סימן מז), לברך גם עבור הרהור. וכן נראה נטיית דברי רבינו, שיש מצוה בהרהור גרידא.

אמנם בשלחן ערוך הרב (סימן מז סעיף ב; פסקי הסיידור) פסק שהמהרהר בדברי תורה אין צריך לברך. ואזיל לשיטתו בהלכות תלמוד תורה (פ"ב סעיף יב), שכתב וז"ל: "וכל אדם צריך לזהר להוציא בשפתיו ולהשמיע לאזניו כל מה שלומד... אלא אם כן בשעת עיון להבין דבר מתוך דבר, וכל מה שלומד בהרהור לבד - ואפשר לו להוציא בשפתיו ואינו מוציא, אינו יוצא בלימוד זה ידי חובת מצות 'ולמדתם אותם', ראה שם עוד".

שאר שמחתו במילואו וטובו כל כך כהרגלו, שאלו פיו הקדוש על זה ולא רצה להשיב, והפצירו בו מאד. לא יכול להתאפק, אמר מוכרחני לגלות לכם מה שאין דרכי מעולם בזה לקיים מה שכתוב (משלי יב, כה) 'דאגה בלב איש ישתנה' - לאחרים (יומא עה.), כי בזה הלילה בא אלי אליהו וגילה לי עניינים וחיידושים נוראים אין חקר בשם י"ב על פסוק 'על זה בנגב' (במדבר יג, י), ובעמדי בבוקר, מרוב הפלגת השמחה לא יכולתי להתאפק **והרהרתי בהם קודם ברכת התורה, ונעשיתי שתיכף נעלמו ממני ואינם** - והוא לפי שיטתו הנקיה בשולחן ערוך אורח חיים שגם ההרהור בדברי תורה נאסר קודם ברכת התורה, "עיון שם המשך המעשה המופלא".

(ו) וראה דבריו **בלקוטי תורה** פרשת ויקרא אות ד: "הנה ענין הלימוד במקרא אינו על דרך לימוד משנה ותלמוד, שהעיקר הוא להשיג החכמה שבהן, שעל ידי זה יתקשר שכל האדם בחכמה זו שבתורה כו', אלא צריך גם כן להוציא הדברים בדיבור פה דווקא, אבל מכל מקום אם אומר ההלכה ואינו מבין, אינו נחשב לו ללימוד כלל. מה שאין כן בעסק המקרא ותורה שבתב, אם מוציא בשפתיו אף על פי שאינו מבין אפילו פירוש המלות מפני שהוא עם הארץ, הרי זה מקיים מצות 'ולמדתם', עיין שם בארוכה.

הלכה סימן מז ד"ה המהרהר) שכתב דברים נפלאים לדחות דבריו, ז"ל: "ומה שכתב שם גם כן דנוסח הברכה יוכיח, שמברכין לעסוק 'בדברי' תורה או על 'דברי' תורה כו', גם זה אינו כלום, דעסק בתורה שייך גם במחשבה והגיון בלב, שלבו עוסק ומחשבתו טרודה בתורה ולא בענינים אחרים.

ויעוד, שהרי בפרק קמא דברכות (יא:) איתא, ד'אשר בחר בנו' הוא מעולה שבברכות, והיא עיקר ברכת התורה, ושם לא נזכר דיבור כלל. ועוד נראה לי דשלש ברכות אלו נתקנו נגד שלשה עניינים שבתורה, א' הטרחה ועסק התורה בדיבור ומחשבה ביחד - להבין כל דבר על בוריו, ועל זה נתקן ברכת 'לעסוק בדברי תורה' (עיין ט"ז אורח סימן מז ס"ק א.). וברכת 'והערב נא' כו' הוא על הדיבור בתורה במה שאינו בגדר עיון וטורח, ולכן אומר 'והערב נא כו' בפניו כו', וברכת 'אשר בחר בנו' כו' הוא על הרהור הלב בתורה, ולכן אינו מזכיר בה דיבור ואמירה, רק 'ונתן לנו את תורתנו כו'".

דעת השדי חמד ש'לעסוק' מתפרש רק על דיבור

אמנם, מלשון 'לעסוק' שהוכיחו ההלכות קטנות ורבינו כדעת הגר"א ופירשוהו על המחשבה, בשו"ת **אור לי** להגאון ה'שדי חמד' זצ"ל (סימן מט ד"ה אך) הוכיח להיפך שהמצוה רק בדיבור. עיין שם שהביא דברי ההלכות קטנות הנ"ל, ובתחילה כתב שבוודאי גם לשיטת ההלכות קטנות שהמהרהר בדברי תורה גם הוא נחשב כעוסק בתורה, מכל מקום עיקר הלימוד הוא בפה, כמו שדרשו חז"ל (עירובין נד.) על הפסוק (משלי ד, כב) 'כי חיים הם למוצאיאיהם', אל תקרי 'למוצאיאיהם' אלא 'למוצאיאיהם' בפה. וכיון שכן יש לומר שקבעו חכמים הברכה על עיקר המצוה ולא חייבו ברכה למהרהר.

שוב הוסיף השדי חמד לדקדק לשון 'לעסוק', שמתפרש על הדיבור בלבד, על פי דברי **הב"ח** (אורח סימן מז אות ג) בביאור נוסחת 'לעסוק בדברי תורה', שהיא לפי שעיקר ההבטחות שהבטיחנו הקב"ה הם בשכר העמל והטורח הנקרא 'עסק' ו'עמל' התורה, כמו שכתוב (ויקרא כו, ז) 'אם בחקתי תלכו, ופירש

בלבבכם', שלא סגי שילמד מן השפה ולחוץ, רק יעסוק בתורה בעומק העיון עד שיהא לבו מלאה במחשבת התורה, ועל ידי זה לא יחשוב בעבירה וינצח היצר הרע.

(ד) אך עיין שם שכתב כן רק ש"ש לפרש", אבל עיקר טעם נוסח הברכה 'לעסוק בדבר תורה', הוא מפני ש'ללמוד תורה' שייך לומר רק על הלימוד ומכיון ההלכה על אמיתתה, מה שאין כן מי שאינו מכין ההלכה לאמיתתה, הגם שהוא שוגג, איך יברך ויאמר 'שילמד תורה. ולכן תיקנו לברך על העסק, היינו שעוסק בה בין אם זוכה לכיון ההלכה לאמיתתה ובין אין אינו זוכה, עיין שם בארוכה.

(ה) ובשו"ת **שאלת יעקב** סוף סימן ב, מביא שמועה שהגר"א היה מברך ברכות התורה מיד שקדם ממיטתו, משום שחשש להרהורי תורה.

וכן מצאנו עדות כזו בהקדמת תלמידו הגדול של הגר"א - רבי **חיים מוואלאזין** זצ"ל - לחיבורו **ספרא צניעותא**, ז"ל: "פעם אחד ביום ראשון של פסח הוו יתבי גביה תרי תלמידי מתלמידי החשובים, ומאשר היו יודעים אז דרכו בקודש מעולם הפלגת שמחתו וחסדותו היו מעוזו אשר היה שש ושומר ביום טוב כמצוה עלינו בתורתו יתברך שמו - אשר היה להפליא, וכאשר ראו אז

מחלוקת אם יש מצות תלמוד תורה בהרהור **הבית יוסף** (אורח סימן מז סעיף ד) הביא דברי **האגור** (סימן ב) שמי שעדיין לא בירך ברכת התורה, יכול להרהר בלבו בדברי תורה, שכן להלכה פוסקים כדעת הסובר הרהור לאו כדיבור דמי (עיין ברכות כ: ותוספות ד"ה רוב חסדא). ופסק כן להלכה **בשולחן ערוך** (שם) שאין צריך לברך ברכות התורה עבור הרהור לבד.

אמנם הגר"א (שם ד"ה וה"ה) תמה על פסק זה, וכי אין מצות תלמוד תורה בהרהור, והלא נאמר (יהושע א, ח) 'והגית בו', ו'הגיון' פירושו מחשבת הלב, כמו שנאמר (תהלים יט, טו) 'והגיון לבי'. ונראה לפי קושייתו, שאכן דעת האגור והבית יוסף שאין כלל מצוה בלימוד תורה בהרהור".

הוכחות מלשונות הברכה 'לעסוק' ו'דברי'

החיי אדם (הלכות ברכות כלל ט, נשמט אדם ס"ק ד) הרבה להקשות על דעת הגר"א, ובין הדברים כתב להוכיח מלשון הברכה שמברכים 'לעסוק בדברי תורה', הרי משמע שעיקר המצוה היא בדיבור - כהוראת לשון 'בדברי', ועל כך הוא שמברכים.

אך רבינו הגה"ק רבי **יוסף ענגיל** זצ"ל, בספר **ציונים לתורה** (כלל ט פסקא יא-ט) - אחר שהביא דעת הגר"א בתוספת הטעמה אשר "הסברא מחייבת כן, שכל עניינו של לימוד הוא אך ההבנה והידיעה, ואם כן מה לי אם מדבר בפיו או לא" - אדרבה הוכיח מלשון הברכה דווקא כדעת הגר"א, והיינו מלשון 'לעסוק', שהעסק הוא לאו דווקא בדיבור, אלא גם במחשבה. ומוכח שיוצאין ידי מצות תלמוד תורה גם במחשבה.

וכן הוכיח בשו"ת **הלכות קטנות** (ח"ב סימן קנט) - שצ"ע עליו רבינו **בבלינוי הש"ס** ברכות (כ: ד"ה אמר) - מלשון 'לעסוק', עיין שם שכתב על דברי האגור "דאפשר דההיא לאו דסמכא... ואנו מברכים 'לעסוק' בדברי תורה, וכי היושב כל היום ולומד ומעיין על ידי הרהור לא מיקרי 'עוסק' בתורה".

דעת הבנין עולם ש'לעסוק' נתקן על המחשבה והדיבור יחד

ומה שכתב החיי אדם להוכיח מלשון 'דברי', עיין שו"ת **בנין עולם** (אורח סימן ו ד"ה וא"כ, הובא בביאור

(א) אמנם לענין שמחת התורה, מבואר שם באגור שודאי יש שמחה גם בהרהור, ולכן אסור בתשעה באב גם את ההרהור בדברי תורה. יתר על כן מצינו בשו"ת **מהר"ל** (סימן רא ד"ה וללמוד) - לענין הרהור בתשעה באב - ש"עיקר השמחה הוא מן ההרהור, ואם יקרא אדם כל היום ולא יבין, מה שמחה היה לו, אלא אם כן אם יבין, אם כן כי מהרהר בלא גירסא - מאי שנא", עיין **גליוני הש"ס** שבת קיג: ד"ה דיבור, שהעתיק דבריו בזה הלשון: "דאף על גב דבעלמא הרהור לאו כדיבור דמי, מכל מקום תלמוד תורה שאנו, **דעיקר עניינו ההרהור וההבנה בלב מה שלומד**".

(ב) ורצה להוכיח מזה לענין מצות קריאת התורה, שאין ענינה שהחייב הוא על כל אחד ואחד לקרות - אלא שהקורא מוציא אותם בקריאתו, רק החיוב הוא במשיעה לדברי התורה הנקראים, עיין שם.

(ג) רבינו הוסיף להוכיח עוד, מדברי הגמרא בברכות ה, לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע, שנאמר (תהלים ד, ה) 'רגזו ואל תחטאו', אם נצחו - מוטב, ואם לאו - יעסוק בתורה, שנאמר (שם) 'אמרו בלבבכם כו', ע"ל הגמרא. ומכך שנעל 'לעסוק בתורה' הביאו את הפסוק 'אמרו בלבבכם', מוכח שהחשוב בדברי תורה בלבו נקרא 'עוסק בתורה'. ועיין **צ"ח** שם ד"ה זה, שפירש הילפותא מ'אמרו

בחודש ניסן שנת תרפ"א, כשנה ומחצה לאחר פטירת רבינו, נדפסה בקובץ 'הפרדס' (שנה ג' ח"ג חוברת ד') תשובת רבינו להצעה שהעיר הגאון בעל 'כוכב מיעקב' זצ"ל על ספרו 'לקח טוב'.

היה זה כשלושים שנה קודם לכן, ורבינו אשר נישא להדפיס את ספרו 'לקח טוב' פנה אל הגאון בעל 'כוכב מיעקב' זצ"ל בבקשה שיסיים על הדפסת הספר. הגאון כתב לו מכתב המלצה, והפליג מאוד בשבח הספר ומחברו: "...עיינתי בדבריו היקרים וראיתי כי המה ערבים ומתוקים מדבש, לכן יאה ויאה לאדפוסו אידרא הספר הנעלה הזה, כי ראיתי את רב גובריה בש"ס ופוסקים בבקיות נפלא".

אחרי דברים נפלאים אלו יצא הגאון לפלפל בחביבות בדבריו רבינו בספר, ודבריו נדפסו בצירוף הסכמתו, ועליהם השיב לו רבינו בתשובה ערוכה וארוכה אשר לא נדפסה מעולם בספריו, רק לאחר פטירת רבינו נדפסה בקובץ 'הגיל' כאמור.

במהדורה החדשה של הספר 'לקח טוב' שזכינו להוציא לאור בשנת תשפ"א, נדפסה תשובת רבינו לצד הסכמת הגאון בעל 'כוכב מיעקב' זצ"ל (ראה שם עמוד ו').

היה במציאות, ולכן אין החזקה שמחזיקין שכמו שהיה עד עתה כן יהיה בעתיד - אלים כל כך כעצם החזקה שהחזקנו הדבר עד עתה.

ועל כן דווקא בהך דקלא דבתר נשואין דיבמות (צב), דאיירי בנישאת על פי עד אחד ואחר כך יצא קול שבעלה חי, דבתר היתה מוחזקת בעיניו דנישואין השניים טובים וכשמותנה לבעלה השני, ואי נחוש לקול אנלא מילתא למפרע דהחזקתנו זאת היתה טעות, ושלא חלו נישואי שני מעולם, והיתה אסורה לו באיסור אשת איש, ועל כן שפיר לקלא דבתר נישואין כזה לא חיישינן. ומה שאין כן בהך דרוכל כו' שאין נאסרת על ידו למפרע, רק מכאן ולהבא, לכן אין החזקה אלימא כל כך, כיון דזמן העתיד עדיין לא היה במציאות, ושפיר מהני הקול נגד החזקה.

וכזה נראה גם כן דעת רש"י בסוגיין (טו: ד"ה וריש), דפירש דספק קיום העשה לא הוי התראת ספק, דקיום העשה עומד רק במקום המלקות, וכשנלקה כבר תחלה, שוב אין קיום העשה מועיל כלום. והתוספות (ד"ה במאי) פירשו דאינו התראת ספק, משום דמחזקין שלא יקיים - כמו שלא קיים עד עתה. והביאו ראה מנזיר דלוקה אשתיות יין (ראה להלן כא.), ולא הוי התראת ספק שמא יִשְׁאַל, מפאת דמחזקין שלא ישאל, עיין שם.

ויש לומר גם כן, דרש"י לטעמיה - דסבירא ליה בהך דיבמות דהיכא דיש ספק דתובטל החזקה שהחזקנו הדבר עד עתה, אזי החזקה עדיפא טפי וכנ"ל, אם כן אין ראה מנזיר, כיון דחכם עוקר מעיקרו (תבניות דע); ואם ישאל אנלא מילתא למפרע שהחזקנו הדבר עד עתה באיסור בטעות, ועל כן שפיר סבירא ליה לרש"י, דנהי דבנזיר לא חשיב התראת ספק משום החזקה, מכל מקום בהך דניתוק היה לו להחשב התראת ספק, וזולת מפאת דאחר המלקות אין הקיום מועיל עוד וכנ"ל.

והתוספות כאן, יש לומר דאולי בסברתם דיבמות (כד:) הג"ל, דמביאים ראה מהך דקלא דבתר נשואין אהך דרוכל יוצא כו', ועל כן שפיר גם בהך דסוגיין מביאים ראה מנזיר, כן אמרתי עוד בטל ילדותי.

חוב קאי, או דילמא, אפילו שב באמת - אין תשובה מועלת לפטור מעונש בית דין שלמטה. ועיין סנהדרין (כה-כה:), ובחידושי הארכתי בזה.

וכעת מצאתי דוגמא לספק זה בספר **קרבן חגיגה** (סימן פב), וז"ל: עוד יש לספק, אם תשובה מועלת לאיש שבא ביאה אסורה - כדי שיבדוק המים לאשתו, או נאמר, שכיון שבא ביאה אסורה - אין תשובה מועלת לדבר זה, כי מה שהיה - עבר, ומה תשובה יהיה לביאה אסורה, הסיגופים וההפסקות יועילו לעולם התגמול, אבל כדי שיבדוק המים צריך לעיין, עכ"ל.

מדוע לאו הניתק לעשה אינו דומה לחסימה

כתבתי בחידושי בסוגיא דלאו הניתק לעשה, אהא דאמרין בסוגיין (יג:), דטעם פטור לאו הניתק לעשה הוא משום דלא דמי לחסימה. ואינו מוכן לכאורה, דמדוע לא דמי. ואי משום שכתובה עשה אחרי הלאו, ומורה הסמיכות היות הכוונה לנתוקי ללאו, אם כן הרי זה רק גילוי בפירוש לפטור ממלקות, אבל הלאו גופיה שפיר דמי לחסימה.

וכתבתי בחידושי, דהכוונה דבחסימה אין החסימה מחייבתו שום מצוה, מה שאין כן בלאו הניתק לעשה, דבא על ידי מעשה הלאו חוב מצוה, בנזיר - לשרפו (שמות יב, י: עיין פסחים פד). ובגזל - להשיבן (ויקרא יט, יג: שם ה, כג: עיין להלן טו). וכדומה, ועל כן מפאת זה לא דמי לחסימה, והארכתי שם בזה.

ביאור המחלוקת בחיוב כרת דמילה

בש"ת ר"ח אור זרוע (סימן ח), דמצות מילה - לא המעשה המצוה, רק שהיה נמול, ומשום הכי לא הוי זמן גרמא (ראה תוספות קידושין כט. ד"ה אות).

הנה מחלוקת הרמב"ם הלכות מילה (פ"א ה"ב) עם הרמב"ד (שם) ותוספות בסוגיין (יד. ד"ה לאפוקי), אם חוב הכרת (ראה בראשית יז, יד) רק אחרי עובר כל ימיו ולא מל, ואם בכל יום עומד באיסור כרת, נראה לכאורה דהוא ספק הג"ל.

דאי המצוה שהיה נמול, עומד תמיד באיסור כרת, דאפילו ימול עצמו אחר כך, מכל מקום בכל רגע ורגע הרי הוא מבטול [ורק שבמה שמל אחר כך, הוא מתקן זה, וכך גזרה תורה - דכרת זה ניתן להתתקן, דאם מל עצמו אחר כך ואינו נפטר מן העולם אינו מהול - נפטר מן הכרת].

ומה שאין כן אם רק המעשה המצוה, אם כן עשות המעשה בקדימה - הוא רק זריזות, ורק כשעברו כל ימיו ולא עשה, אז הוא ביטול המעשה, לא איחורה בלבד, ועל הביטול יש כרת, מה שאין כן כל זמן שלא מת דהוי רק איחור המעשה - אין שם כרת עדיין, דו"ק.

ביאור המחלוקת מדוע ספק קיום עשה לא הוי התראת ספק בעודי בטל ילדוטי אמרתי בהך דיבמות (כד:), רוכל יוצא ואשה חוגרת בסניר כו', עיין שם דסבירא ליה לרש"י (ד"ה ואבע"א) דתצא מן הבעל. והתוספות (שם ד"ה אמר) הקשו עליו מיבמות (צב). דלקלא דבתר נשואין לא חיישינן.

ואמרת, דיש לתרץ שיטת רש"י, דחזקה כזאת - מה שאנחנו החזקנו הדבר בעינינו, ואם נחוש לספק הגולד, יוצא שהחזקתנו שהחזקנו הדבר עד עתה היתה בטעות, אזי חזקה כזאת טובה עוד יותר מחזקה דעלמא - שאין הספק מבטל את החזקה בזמן שהיתה כבר, רק מטיל חשש שנשתנתה אומן העתיד, ועל כן כיון דזמן העתיד עדיין לא

אם מלאך נקרא 'אדם'

בגמרא (יב:), שלש טעיות עתיד שרו של אדם לטעות, דכתבי (ישעיה סג, א) 'מי זה בא מאדם חמוץ בגדים מבצרה' כו', טועה שאינה קולטת אלא אדם. והוא מלאך כו'. ומשמע קצת דמלאך אינו בכלל 'אדם'.

ואולם התוספות במנחות (קט: ד"ה נודמן), אהא דאמר שמעון הצדיק (שם) שכל ימיו היה מזומן לו זקן לבוש לבנים כבניסו לקודש הקדשים ביום הכיפורים, כתבו וז"ל: בירושלמי פריך, והכתוב (ויקרא טז, יז) 'וכל אדם לא יהיה באהל מועד' - ואפילו מלאכים, דכתבי (יחזקאל א, י) 'ידמות פניהם פני אדם'. ומשני, דשמא שכינה היתה, עכ"ל, וירושלמי זה הוא ביומא (פ"ה ה"ב בסופה). ומוכח דמלאך הוא בכלל 'אדם'.

ויש לחלק בין ההיא דמנחות - דאיירי במלאך דקדושה, לבין שרו של אדם דסוגיין - דהוא הס"ם (ראה רש"י כאן ד"ה שרו) - מלאך דקליפה, ולומר דאף על גב דמלאך דקדושה נקרא 'אדם', עם כל זה הס"ם לא מיקרי 'אדם'.

הטבול לכמה דברים - אם עונשין בו מן הדין ✦ אם חמור מטבול לדבר אחד ✦ טמא בכמה טומאות - אם עונשין בו מן הדין ✦ בטומאות חמורות

במשנה (יג:), הטמא שאכל את הקודש והבא אל המקדש טמא כו', אכל טבל.

יש לעיין, דכיון דגם טבל לדבר אחד - כגון למעשר שני לבד - הוי טבל ולוקה (ראה להלן טז:), אם כן טבל שהוא טבול לתרומה ומעשר ראשון - הרי יש בו ביותר עניין הטבל, ואם כן נימא אין עונשין מן הדין. ועיין **תוספות ישנים** כריתות (ג. ד"ה לומר), ועיין מה שכתבתי **באתון דאורייתא** (כלל טז פסקא יט) כ.

וצריך לומר, דאין עניין הטבל גדול יותר בטבול לשלשה מבטבול לאחד, דעניין הטבל הוא רק מה שלא הוציא ממנו חלקי המתנות, ואין חילוק כמה הם, ותמיד הוא טבל בשוה, ודו"ק.

ואולם תוספתא מעשרות (פ"ב ה"ג), אהא דאמר דתרומה קובעת לאסור אכילת עראי, נאמר שם על זה, וז"ל: ורבי שמעון מתיר מקל וחומר, ומה אם בשעה שיש עליה זיקת שלשה מעשרות - אוכל הימנה עראי, שעה שאין עליה אלא זיקת שני מעשרות - אינו דין הוא שיאכל הימנה עראי, עכ"ל.

ומוכח דכשהוא טבול לשלשה הוא יותר טבל מבטבול לשנים, מדעשה מזה קל וחומר. ואם כן תיקשי ארבי שמעון, דסבירא ליה כאן במשנה גם כן דלוקין אטבל כרבנן, ואמאי, הרי בטבול לשלשה או לשנים ראוי לומר אין עונשין מן הדין, ועיין.

וכן יש לעיין בטמא שתי טומאות ואכל קודש כו', דנימא אין עונשין מן הדין. וכן אם הטמא טומאה קלה - כגון טומאת ערב ואינה יוצאה מגופו - שאכל קודש, לוקה, אם כן הטמא טומאה חמורה - כגון שבעה ויוצאה מגופו, נימא אין עונשין מן הדין. וכן יוקשה מקדושה קלה לחמורה, כגון מבשר שלמים לחטאת ואשם, ועיין זבחים (מד:).

בגמרא (יג:), חייבי מיתות בית דין כו', שאם עשו תשובה - אין בית דין שלמטה מוחליין להן.

יש לספק בדיון זה דלא מהני תשובה, אם הטעם מפאת דלא מהימנן ליה ששב, שהווי דבר שבלב, וגברא בחזקת

חיים קמא סימן לה ד"ה אלא שאומר: **בית אלקים** להמבי"ט שער הש"ס פרק ב: **נתיבות עולם** - להמב"ל ז"ל - נתיב התשובה פ"ב: שו"ת **שאלת יעב"ץ** ח"ב סימן ט: שו"ת **חיים שאל** ח"ב סימן ג, ועוד.

(שני) בלאו ועל החמורות (תרומה) במיתה, ומדקלות על החמורות במיתה, חמורות (טמא מת) נמי על הקלות (מעשר שני) במיתה. הרי שאין באמריהם בחמורות על הקלות אין עונשין מן הדין. והאריך רבינו עוד במקורות לזה, עיין שו"ת **נודע ביהודה** אורח

(א) לבאר המורם מדברי התוספות ישנים כריתות, שאיסורים משני שמות אין מצטרפים להיותם איסור יותר חמור. (ב) דאיתא שם: "אילו נאמר טומאת שרץ ונאמר מעשר ותרומה, ולא נאמר טומאת מת, הייתי אומר, קלות (טומאת שרץ) על הקלות (מעשר

ההבטחה האחרונה שמחוללת פלאים:

"כל מי שיסייע בהדפסת החיבורים שלי, אהיה לו למליץ יושד בעולם העליון"
(הבטחתו של רבינו ז"ע סמוך להסתלקותו, באוני חתנו הגה"צ רבי יצחק מענדל מארגנשטערן זצ"ל - מייסד וראש חברת 'אוהבי תורה' להוצאת ספרי רבינו)

לרכישת הספרים (במשלוח עד הבית), לקבלת הגליון ולתרומות:
טל: 1800-200-855 | דוא"ל: ot035104720@gmail.com